

Kapitel 2

Befolkningens utbildning

Utbildningsnivå bland vuxna

Fortsatt stigande utbildningsnivå

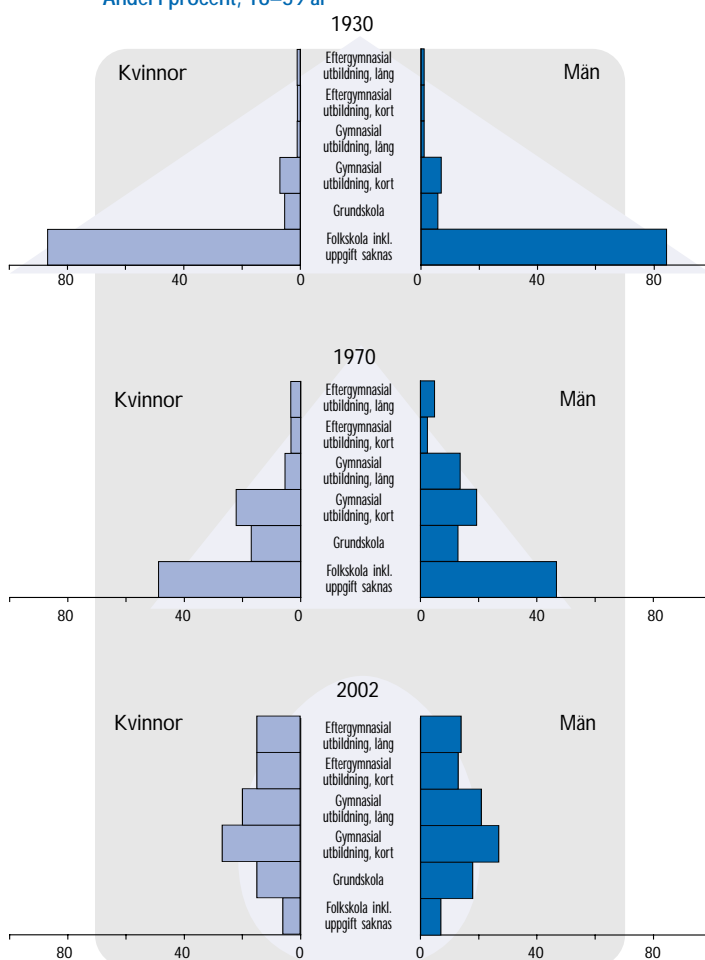
Statistiska centralbyrån har mätt utbildningsnivån i Sverige årligen sedan 1985. Även i samband med folk- och bostadsräkningarna 1930 och 1970 har heltäckande uppgifter om utbildning samlats in. Under hela denna period har utbildningsnivån stigit successivt. År 1930 hade mer än 90 procent av befolkningen i åldern 16–59 år endast genomgått högst förgymnasial utbildning. Till 1970 hade utbildningsnivån stigit betydligt, mer än var tredje person hade då minst en gymnasial utbildning. Dock hade fortfarande två tredjedelar endast förgymnasial utbildning. År 2002 hade 30 procent av befolkningen i åldern 16–59 år någon eftergymnasial utbildning och bara cirka 20 procent enbart en förgymnasial utbildning.

Utbildningsnivån har ökat markant också under den senaste tioårsperioden. År 1990 hade var tredje person i åldern 25–64¹ år endast grundskola eller folkskola som högsta utbildning. Till 2002 hade den andelen sjunkit till mindre än en femtedel. Samtidigt har

1. Redovisningen i detta avsnitt sker huvudsakligen för åldersgruppen 25–64 år där inte annat anges. Anledningen är att denna grupp omfattar personer i yrkesverksam ålder som har haft möjlighet att skaffa sig en längre eftergymnasial utbildning. Redovisning av utbildningsnivå i internationella sammanhang avser därtill oftast denna grupp.

Utbildningsnivå 1930, 1970 och 2002

Andel i procent, 16–59 år

Källa: Folk- och bostadsräkningarna 1930 och 1970 samt SCB:s utbildningsregister.

de högtbildade blivit fler (med högtbildad avses här person med minst treårig eftergymnasial utbildning). Förändringarna är till stor del en följd av skillnader i utbildningsnivå mellan generationerna. De som år 1990 var 55–64 år hade betydligt lägre utbildningsnivå än den nya generationen som ersatt dessa år 2002.

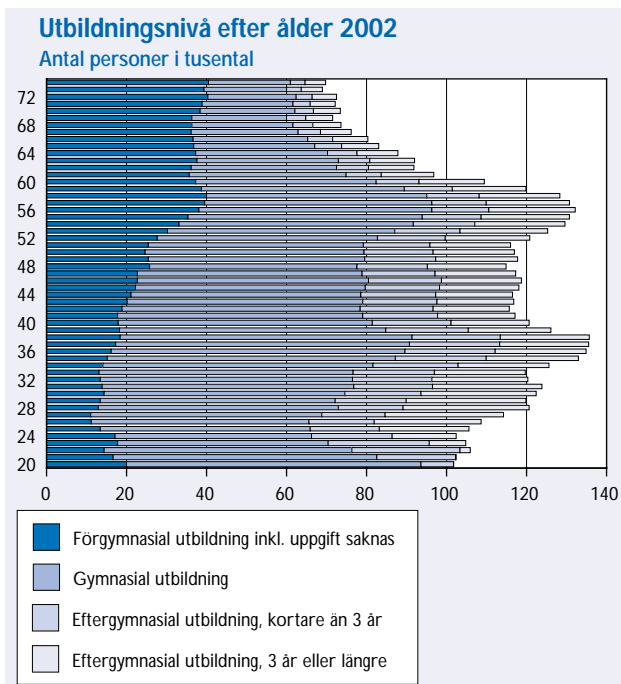
Högst utbildning bland yngre

Som konstaterades ovan varierar den formella utbildningsnivån mellan olika åldersgrupper. Utbildningssystemets utformning och omfattning under den period respektive generation växte upp spelar stor roll. Den successiva utbyggnaden av gymnasieskolan och högskolan har inneburit att de yngre generationerna generellt är mer högtbildade än de äldre.

Bland de yngre märks 90-talets gymnasiereform, då samtliga program gjordes treåriga, tydligt. Endast var femte person i åldern 20–24 år hade år 2002 mindre

än treårig gymnasial utbildning. År 1995 var motsvarande andel 43 procent.

Åldersgruppen 25–34 år har den största andelen högtbildade, 23 procent år 2002. De yngre har ännu inte hunnit skaffa sig en längre eftergymnasial utbildning och de som är något äldre har inte i lika stor utsträckning tagit del av de senaste årens expansion av högskolan. Till viss del beror 25–34-åringarnas försprång också på att statistiken inkluderar summerade högskolepoäng utan examen från 1993

Källa: scb:s utbildningsregister.

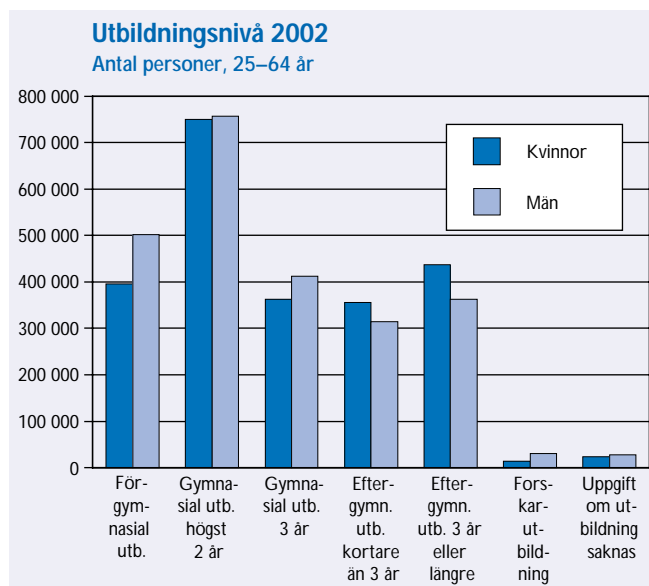
och framåt. Detta innebär att andelen högutbildade för de äldre sannolikt är något underskattad eftersom dessa i stor utsträckning har studerat före 1993.

För personer äldre än 55 år sjunker utbildningsnivån för varje årskull. Bland 65–74-åringarna har hälften endast förgymnasial utbildning. Flertalet av dessa har enbart genomgått folkskola. Bara 9 procent var högutbildade år 2002.

Kvinnor är högre utbildade än män

Kvinnor har oftare än män en eftergymnasial utbildning och mer sällan enbart förgymnasial utbildning. Av kvinnorna år 2002 var 19 procent högutbildade jämfört med 16 procent av männen (25–64 år). Under första hälften av 90-talet var andelen högutbildade större bland männen. Kvinnornas dominans på universitet och högskolor, i form av andelen registrerade studerande och examinerade, har ökat under senare år vilket nu gör att kvinnorna har högre utbildningsnivå. En annan orsak till att kvinnorna har avancerat är att flera kvinnodominerade utbildningar förlängdes i början på 90-talet och numera räknas till lång eftergymnasial utbildning. Exempel på detta är utbildning till förskollärare och sjuksköterska.

När det gäller den högsta formella utbildningsformen, forskarutbildning, ligger kvinnorna fortfarande långt efter männen. Endast 30 procent av de forskarutbildade är kvinnor. Kvinnornas andel av dem som påbörjar en forskarutbildning har dock ökat under de senaste tio åren.

Källa: SCB:s utbildningsregister.

Stora skillnader mellan invandrargrupper

År 2002 var cirka 15 procent, drygt 700 000 personer, av befolkningen i åldern 25–64 år födda i annat land än Sverige. Invandrarna är en mycket heterogen grupp som kommit till Sverige vid olika tidpunkter, under skilda omständigheter och från olika världsdelar. Följaktligen finns stora skillnader i utbildningsnivå mellan olika invandrargrupper.

Om man ändå betraktar de utrikes födda som grupp så är de något lägre utbildade än de inrikes födda. Andelen lågutbildade (här definierat som person med högst förgymnasial utbildning) är större för de utrikes födda samtidigt som andelen med eftergymnasial utbildning är något mindre. När det gäller minst treårig eftergymnasial utbildning är andelarna lika stora för inrikes och utrikes födda.

Utrikes födda kvinnor är betydligt oftare lågutbildade än kvinnor födda i Sverige. Var fjärde utrikes född kvinna har enbart förgymnasial utbildning, ibland kortare än motsvarande svensk grundskola, jämfört med 16 procent

för inrikes födda kvinnor. Skillnaden mellan männen är mindre. Fler utrikes födda män är lågutbildade jämfört med svenskfödda män, men andelen högutbildade är å andra sidan något större för de utrikes födda männen.

Skillnaden mellan olika födelseländer är mycket stor. Invandrarna från nästan 60 av de cirka 90 länder som representeras av mer än 500 personer i Sverige har i genomsnitt en större eller mycket större andel högutbildade än Sveriges befolkning i

Källa: scb:s utbildningsregister.

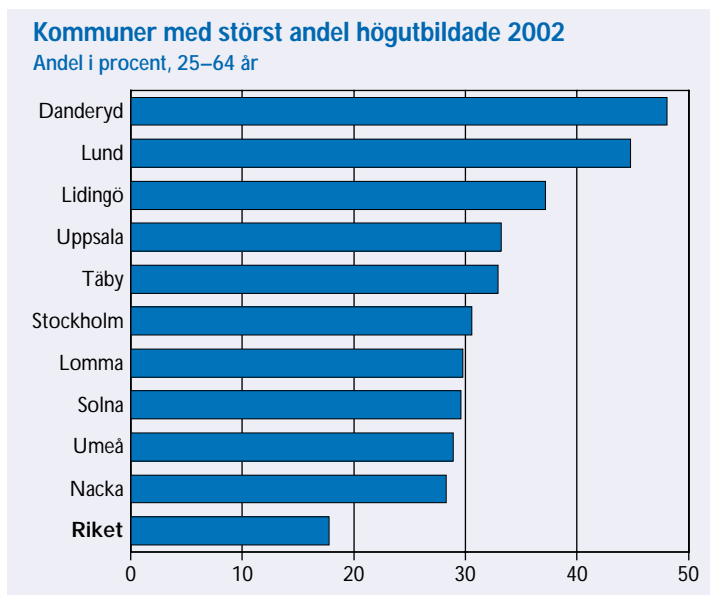
sin helhet. Bland invandrare från vissa enskilda länder är exceptionellt många högutbildade. Av personer som är födda i Litauen, Ryssland och Ukraina har hela 57 procent minst en treårig eftergymnasial utbildning. Stora andelar högutbildade finns också bland personer födda i Belgien, Lettland, Egypten, Kuba, usa, Mexiko och Kina som samtliga har över 40 procent högutbildade.

Generellt har de som invandrat under senare år en utbildningsnivå som är betydligt högre än såväl de som invandrat längre tillbaka i tiden som befolkningen i stort. En majoritet av de nyinvandrade är relativt unga, vilket delvis förklarar den höga utbildningsnivån.

Högst utbildning i Stockholmsområdet

Invånarna i Stockholms och Uppsala län har avsevärt högre utbildningsnivå än befolkningen i övriga Sverige. I båda länen har 25 procent minst en treårig eftergymnasial utbildning i åldern 25–64 år. Inget annat län kommer över 20 procent högutbildade. Skillnaden mellan de övriga länen är heller inte särskilt stor, majoriteten har en andel högutbildade mellan 11 och 15 procent. Skåne, Västra Götaland, Västerbotten och Östergötland har något högre utbildningsnivå, vilket kan förklaras av att det i dessa län finns större städer och universitet och andra lärosäten.

Skillnaderna mellan landets kommuner är desto större. I nästan 250 av landets 290 kommuner understiger andelen högutbildade riksgenomsnittets 18 procent. När det gäller lågutbildade så har drygt 200 kommuner större andel än riksgenomsnittet

Källa: SCB:s utbildningsregister.

som är 19 procent. Orsaken till denna skeva fördelning är att många av de högutbildade är koncentrerade till ett fåtal större städer, vilka står för en stor del av Sveriges befolkning. Bland de 20 kommuner som har den största andelen högutbildade återfinns 16 i de tre storstads länen (Stockholms län, Västra Götaland och Skåne). De övriga fyra kommunerna bland de 20 främsta är Uppsala, Knivsta, Linköping och Umeå.

Fortfarande traditionella val av utbildning

Teknik och tillverkning är idag den vanligaste utbildningsinriktningen för personer i åldern 25–64 år med minst gymnasial utbildning. För ungefär var fjärde person är den högsta utbildningen inriktad mot teknikområdet. Bland dem med högst gymnasial utbildning är tekniska utbildningar ännu vanligare. Andra stora utbildningsområden är *Samhällsvetenskap, juridik, handel, administration* och *Hälso- och sjukvård samt social omsorg*.

Källa: SCB:s utbildningsregister.

Kvinnor och män utbildar sig för olika yrkesområden. Männens dominans inom det tekniska området är mycket stor. Av de drygt en miljon personer som har utbildning inom teknik och tillverkning är 900 000 män. Hälften av alla män med minst gymnasial utbildning har en teknisk utbildning som högsta utbildning. Kvinnorna har å andra sidan mycket oftare än män en utbildning inom hälso- och sjukvård och på det pedagogiska området. Drygt var fjärde kvinna med minst gymnasial utbildning var år 2002 utbildad inom hälso- och sjukvårdsområdet. Vanlig utbildningsinriktning för kvinnor är också *Samhällsvetenskap, juridik, handel, administration*.

De som tagit steget över den könstraditionella gränsen har ofta högre utbildning än det dominerande könet inom området. Särskilt tydligt är detta inom hälso- och sjukvårdsutbildning och teknisk utbildning. Varannan man med vårdutbildning är högutbildad men bara var fjärde kvinna. Det omvända gäller för teknisk utbildning där var fjärde kvinna är högutbildad men endast var tionde man.

Utbildning och sysselsättning

Det finns ett tydligt samband mellan utbildningsnivå och förvärvsintensitet. Ju högre utbildningsnivå en person har desto större är sannolikheten att personen förvärvsarbetar. Förklaringarna är flera till att förvärvsintensiteten ökar med högre utbildning. Strukturförändringarna inom näringslivet och arbetslivet har medfört att kunskapskraven har ökat. Idag kräver arbetsgivarna oftast åtminstone en gymnasieutbildning för de flesta jobb. Lågutbildade har därmed fått allt svårare att hävda sig på arbetsmarknaden.

År 2001 var 76 procent av befolkningen i åldern 20–64 år förvärvsarbetande. Bland högutbildade var förvärvsintensiteten högst, 85 procent var sysselsatta. Av dem som enbart hade förgymnasial utbildning var endast 65 procent förvärvsarbetande.

Kvinnor har högre utbildningsnivå än män. Men trots det generellt positiva sambandet mellan utbildningsnivå och förvärvsarbete så förvärvsarbetar kvinnor i lägre

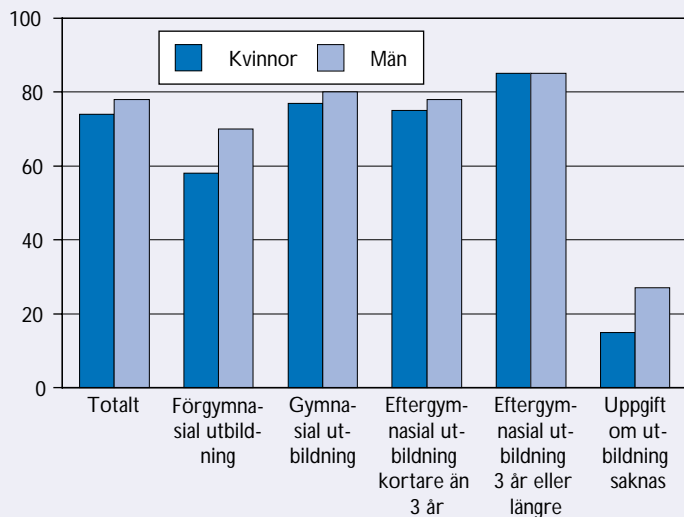
utsträckning än män.

Totalt var 74 procent av kvinnorna sysselsatta år 2001 jämfört med 78 procent för männen.

För de lågutbildade är skillnaden mellan könen större. Bland dem som endast genomgått folk- eller grundskola förvärvsarbetade 7 av 10 män men bara knappt 6 av 10 kvinnor. Förvärvsintensiteten för högutbildade var däremot lika stor för både kvinnor och män – 85 procent.

Sysselsatta efter utbildningsnivå 2001

Andel i procent, 20–64 år

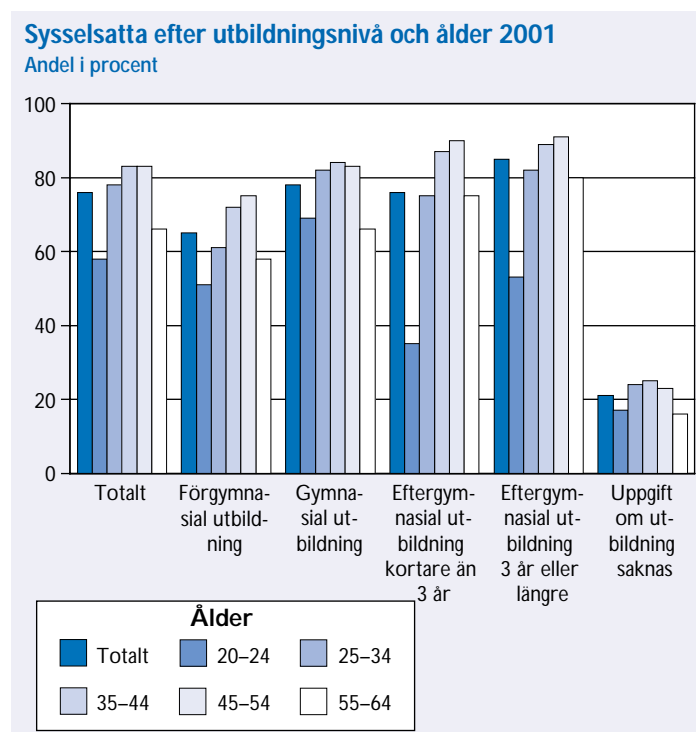

Källa: scb:s utbildningsregister och Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik (rams)

Högutbildade i åldern 35–54 mest sysselsatta

Delas befolkningen in efter utbildningsnivå och ålder så framgår att personer i åldern 35–54 år med lång eftergymnasial utbildning är den åldersgrupp som har högst förvärvsintensitet. Nio av tio personer var förvärvsarbetande år 2001. I åldersgruppen 55–64 år var endast 66 procent förvärvsarbetande, vilket indikerar att den reella pensionsåldern är betydligt lägre än 65 år. Sambandet mellan utbildningsnivå och sysselsättning gäller dock även de äldre. 80 procent av 55–64-åringarna med lång eftergymnasial utbildning var sysselsatta jämfört med 58 procent för dem med högst förgymnasial utbildning.

Bland 20–24-åringarna var bara lite över hälften förvärvsarbetande, vilket beror på att studiedeltagandet är högt i denna grupp.

Källa: SCB:s utbildningsregister och Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik (rams)

Många sysselsatta i Jönköpings och Kronobergs län – även lågutbildade

Andelen förvärvsarbetande i åldern 20–64 år varierade år 2001 mellan 71 och 81 procent i de olika länen. Smålandslänen Jönköpings län och Kronobergs län hade den högsta förvärvsintensiteten med 81 respektive 80 procent sysselsatta. Lägst ligger Norrbotten och Skåne med 71 respektive 72 procent. För vissa gränsregioner har statistiken täckningsbrister beroende på att en del av befolkningen där arbetar utanför Sverige. Såväl Skåne som Norrbotten är exempel på detta.

Skillnaderna mellan länen kan inte (helt) förklaras av det generella sambandet mellan utbildningsnivå och förvärvsintensitet. Tvärtom ligger t.ex. Jönköpings och Kronobergs län i topp vad gäller sysselsättning trots att de hör till länen med lägst formell utbildningsnivå. Förklaringen kan bland annat sökas i dessa regioners företagsstruktur.

Sysselsatta efter utbildningsnivå och län 2001

Andel i procent, 20–64 år

Län	Andel sysselsatta totalt	Förgymnasial utbildning	Gymnasial utbildning	Eftergymnasial utbildning kortare än 3 år	Eftergymnasial utbildning 3 år eller längre	Uppgift om utbildning saknas
Riket	76	65	78	76	85	21
Stockholms	77	65	79	79	86	28
Uppsala	76	68	80	70	82	22
Södermanlands	75	63	78	80	86	14
Östergötlands	74	62	78	71	85	17
Jönköpings	81	74	84	81	89	25
Kronobergs	80	73	83	76	86	23
Kalmar	77	69	80	78	86	15
Gotlands	77	69	79	75	85	23
Blekinge	75	65	78	76	85	17
Skåne	72	62	75	72	81	14
Hallands	78	70	80	79	87	21
Västra Götalands	76	66	79	77	85	20
Värmlands	73	61	76	76	85	14
Örebro	75	63	78	77	87	12
Västmanlands	75	62	78	78	87	15
Dalarnas	76	64	78	77	87	18
Gävleborgs	75	64	78	77	87	19
Västernorrlands	76	64	79	78	87	15
Jämtlands	76	64	77	77	86	28
Västerbottens	74	61	78	69	82	18
Norrbottens	71	53	74	73	84	15

Källa: SCB:s utbildningsregister och Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik (RAMS)

Förvärvsintensiteten bland de lågutbildade varierar mycket mellan länen. I Jönköpings län förvärvsarbetar 74 procent av de lågutbildade. I Norrbotten är motsvarande andel 53 procent. Skillnaden för högutbildade är förhållandevis liten.

Statligt anställda har högst utbildning

Liksom mellan branscher är det stor skillnad i utbildningsnivå mellan de olika sektorerna på arbetsmarknaden. Inom *Statlig förvaltning* är utbildningsnivån högst. Här är 41 procent av de förvärvsarbetande högutbildade och bara sju procent har enbart förgymnasial utbildning. Inom *Landstingssektorn* har också relativt många hög utbildning. Detta förklaras av att yrkeskategorier med lång utbildning, t.ex. sjuksköterskor, läkare och sjukgymnaster med flera är stora grupper i landstingen.

Lägst är utbildningsnivån i *Ej offentlig ägda aktiebolag* och *Övriga företag*. Där är många anställda inom exempelvis handel och industri, där högre utbildning mer sällan krävs.

Varannan är högutbildad inom utbildning och forskning

Utbildningsnivån varierar kraftigt mellan olika näringsgrenar. Högst utbildade är de som arbetar med *Utbildning och forskning*. Mer än varannan person hade år 2001 en lång eftergymnasial utbildning och ytterligare 18 procent hade en kortare sådan. *Finansiell verksamhet*, *Offentlig förvaltning* samt *Vård och omsorg* är också områden där utbildningsnivån är högre än genomsnittet för de förvärvsarbetande. Inom *Tillverkningsindustrin* som helhet är relativt få högutbildade, 10 procent år 2001, även om utbildningsstrukturen skiftar mellan olika företag. Exempel på en industribransch med många högutbildade är *Kemisk industri*, medan utbildningsnivån är låg bland annat i *Metallindustrin* och *Trävaruindustrin*.

Lägst är utbildningsnivån inom näringsgrenarna *Byggverksamhet* samt *Jordbruk, skogsbruk och fiske* där endast 3 respektive 4 procent hade en lång eftergymnasial utbildning år 2001.

Skillnaden mellan kvinnor och män vad gäller utbildningsnivå är stor i vissa näringsgrenar. Ofta har männen i kvinnodominerade områden högre utbildning än kvinnorna, samtidigt som kvinnor i flera mansdominerade branscher är högre utbildade än männen. Tydliga exempel är *Vård och omsorg* och *Byggverksamhet*.

Förvärvsarbetande efter utbildningsnivå och näringsgren 2001

Antal och andel förvärvsarbetande, 20–64 år

Näringsgren (SNI 92)		Totalt	För-	Gymnasial	Efter-	Efter-	Uppgift om utbildning saknas
			gymnasial utbildning	utbildning	gymnasial utbildning kortare än 3 år	gymnasial utbildning 3 år eller längre	
			Andel i procent	Andel i procent	Andel i procent	Andel i procent	
Samtliga förvärvsarbetande	Samtliga	3 967 500	16	51	15	18	0
	Kvinnor	1 902 800	14	51	16	20	0
	Män	2 064 700	19	51	13	16	0
Jordbruk, skogsbruk och fiske	Samtliga	71 400	32	55	8	4	0
	Kvinnor	15 800	26	58	9	7	0
	Män	55 600	34	54	8	3	0
Tillverkning och utvinning	Samtliga	738 600	24	56	11	10	0
	Kvinnor	193 300	25	53	11	11	0
	Män	545 300	23	57	11	9	0
Energiproduktion, vattenförsörjning och avfallshantering	Samtliga	33 600	20	53	16	12	0
	Kvinnor	7 300	12	57	15	16	0
	Män	26 300	22	52	16	11	0
Byggverksamhet	Samtliga	230 500	24	66	7	3	0
	Kvinnor	18 000	19	59	11	10	0
	Män	212 500	25	66	6	2	0
Handel och kommunikation	Samtliga	721 500	21	61	11	7	0
	Kvinnor	275 700	19	62	12	7	0
	Män	445 800	23	60	10	7	0
Finansiell verksamhet och företagstjänster	Samtliga	549 000	12	46	18	24	1
	Kvinnor	236 400	14	50	15	20	0
	Män	312 600	11	42	20	27	1
Utbildning och forskning	Samtliga	341 200	6	22	18	53	0
	Kvinnor	226 700	7	23	18	52	0
	Män	114 500	4	20	19	56	0
Vård och omsorg	Samtliga	733 100	9	52	19	20	0
	Kvinnor	633 800	9	54	20	17	0
	Män	99 300	8	39	16	37	0
Personliga och kulturella tjänster	Samtliga	254 500	19	54	13	14	1
	Kvinnor	143 000	18	55	13	13	1
	Män	111 500	20	52	13	15	1
Öffentlig förvaltning mm	Samtliga	220 900	9	39	21	31	0
	Kvinnor	116 500	11	44	16	29	0
	Män	104 400	7	34	27	33	0
Ej specificerad verksamhet	Samtliga	73 100	21	48	14	15	1
	Kvinnor	36 300	16	49	17	18	1
	Män	36 800	26	48	12	13	1

Källa: SCB:s utbildningsregister och Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik (rams)